Zbierka súdnych rozhodnutí

ROZSUDOK SÚDNEHO DVORA (druhá komora)

z 23. decembra 2015 *

„Návrh na začatie prejudiciálneho konania — Spoločná organizácia trhov s poľnohospodárskymi výrobkami — Nariadenie (EU) č. 1308/2013 — Voľný pohyb tovaru — Článok 34 ZFEÚ — Množstevné obmedzenia — Opatrenia s rovnocenným účinkom — Minimálna cena alkoholických nápojov vypočítavaná na základe množstva alkoholu vo výrobku — Odôvodnenie — Článok 36 ZFEÚ — Ochrana zdravia a života ľudí — Posúdenie vnútroštátnym súdom“

Vo veci C-333/14,

ktorej predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 267 ZFEÚ, podaný rozhodnutím Court of Session (Scotland) [Najvyšší občianskoprávny súd (Škótsko), Spojené kráľovstvo] z 3. júla 2014 a doručený Súdnemu dvoru 8. júla 2014, ktorý súvisí s konaním:

Scotch Whisky Association,

spiritsEUROPE,

Comité de la Communauté économique européenne des Industries et du Commerce des Vins, Vins aromatisés, Vins mousseux, Vins de liqueur et autres Produits de la Vigne (CEEV)

proti

Lord Advocate,

Advocate General for Scotland,

SÚDNY DVOR (druhá komora),

v zložení: predsedníčka prvej komory R. Silva de Lapuerta, vykonávajúca funkciu predsedníčky druhej komory, sudcovia J. L. da Cruz Vilaça, A. Arabadžiev, C. Lycourgos (spravodajca) a J.-C. Bonichot,

generálny advokát: Y. Bot,

tajomník: L. Hewlett, hlavná referentka,

so zreteľom na písomnú časť konania a po pojednávaní zo 6. mája 2015,

* Jazyk konania: angličtina.

so zreteľom na pripomienky, ktoré predložili:

— Scotch Whisky Association, spiritsEUROPE a Comité de la Communauté économique européenne des Industries et du Commerce des Vins, Vins aromatisés, Vins mousseux, Vins de liqueur et autres Produits de la Vigne (CEEV), v zastúpení: C. Livingstone, advocate, G. McKinlay, Rechtsanwalt, A. O'Neill, QC, J. Holmes a M. Ross, barristers,

— Lord Advocate, v zastúpení: S. Bathgate, splnomocnená zástupkyňa, za právnej pomoci C. Pang a L. Irvine, advocates, a G. Moynihan, QC,

— vláda Spojeného kráľovstva, v zastúpení: C. R. Brodie, S. Behzadi-Spencer a M. Holt, splnomocnení zástupcovia, za právnej pomoci A. Carmichael, barrister,

— bulharská vláda, v zastúpení: E. Petranova a D. Drambozova, splnomocnené zástupkyne,

— Írsko, v zastúpení: E. Creedon, A. Joyce a B. Counihan, splnomocnení zástupcovia, za právnej pomoci B. Doherty, barrister,

— španielska vláda, v zastúpení: A. Rubio González, splnomocnený zástupca,

— holandská vláda, v zastúpení: M. Bulterman a M. Gijzen, splnomocnené zástupkyne,

— poľská vláda, v zastúpení: B. Majczyna, M. Szwarc, M. Załęska a D. Lutostańska, splnomocnení zástupcovia,

— portugalská vláda, v zastúpení: A. Gameiro a L. Inez Fernandes, splnomocnení zástupcovia,

— fínska vláda, v zastúpení: H. Leppo, splnomocnená zástupkyňa,

— švédska vláda, v zastúpení: A. Falk, C. Meyer-Seitz, U. Persson, N. Otte Widgren, E. Karlsson a L. Swedenborg, splnomocnení zástupcovia,

— nórska vláda, v zastúpení: K. Nordland Hansen a M. Schei, splnomocnení zástupcovia,

— Európska komisia, v zastúpení: B. Eggers a G. Wilms, splnomocnené zástupkyne,

— Dozorný orgán EZVO, v zastúpení: J. T. Kaasin, M. Moustakali a A. Lewis, splnomocnení zástupcovia,

po vypočutí návrhov generálneho advokáta na pojednávaní 3. septembra 2015,

vyhlásil tento

Rozsudok

1 Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1308/2013 zo 17. decembra 2013, ktorým sa vytvára spoločná organizácia trhov s poľnohospodárskymi výrobkami, a ktorým sa zrušujú nariadenia Rady (EHS) č. 922/72, (EHS) č. 234/79, (ES) č. 1037/2001 a (ES) č. 1234/2007 (Ú. v. EÚ L 347, s. 671, ďalej len „nariadenie o jednotnej SOT"), ako aj článkov 34 ZFEÚ a 36 ZFEÚ.

2 Tento návrh bol podaný v rámci sporu, ktorého účastníkmi sú Scotch Whisky Association, spiritsEUROPE a Comité de la Communauté économique européenne des Industries et du Commerce des Vins, Vins aromatisés, Vins mousseux, Vins de liqueur et autres Produits de la Vigne (CEEV) na jednej strane a Lord Advocate a Advocate General for Scotland na druhej strane v súvislosti s platnosťou vnútroštátneho zákona a návrhu dekrétu týkajúcich sa stanovenia minimálnej ceny jednotky alkoholu (ďalej len „MPU“) pre maloobchodný predaj alkoholických nápojov v Škótsku.

Právny rámec

Právo Únie

3 Odôvodnenia 15, 43, 172 a 174 „nariadenia o jednotnej SOT“ stanovujú:

„(15) V tomto nariadení by sa mala ustanoviť možnosť nakladať s výrobkami nakúpenými vo verejnej intervencii. Takéto opatrenia by sa mali prijať tak, aby sa predišlo narušeniam trhu a aby sa zaistil rovnaký prístup k tovaru a rovnaké zaobchádzanie s nákupcami.

…

(43) Je dôležité ustanoviť podporné opatrenia v sektore vinohradníctva a vinárstva, ktoré posilnia konkurenčné štruktúry…

…

(172) Vzhľadom na osobitosti poľnohospodárskeho sektora a jeho závislosti na riadnom fungovaní celého potravinového dodávateľského reťazca vrátane účinného uplatňovania pravidiel týkajúcich sa hospodárskej súťaže vo všetkých súvisiacich sektoroch v celom potravinovom reťazci, ktorý môže byť veľmi koncentrovaný, by sa mala osobitná pozornosť venovať uplatňovaniu pravidiel týkajúcich sa hospodárskej súťaže stanovených v článku 42 ZFEÚ…

…

(174) V prípade organizácií poľnohospodárov alebo organizácií výrobcov alebo ich združení, ktorých cieľom je spoločná výroba alebo uvádzanie poľnohospodárskych výrobkov na trh alebo využívanie spoločných zariadení, by sa mal umožniť osobitný prístup, pokiaľ takáto spoločná činnosť nevylučuje hospodársku súťaž [alebo ju nenarúša – *neoficiálny preklad*]…“

4 Článok 167 „nariadenia o jednotnej SOT“ nazvaný „Pravidlá uvádzania výrobkov na trh na účely zlepšenia a stabilizácie fungovania spoločného trhu s vínom“ vo svojom odseku 1 stanovuje:

„S cieľom zlepšiť a stabilizovať fungovanie spoločného trhu s vínom vrátane trhu s hroznom, muštom a vínom, z ktorých sa toto víno vyrába, môžu producentské členské štáty ustanoviť pravidlá uvádzania na trh na účel regulácie ponuky, najmä prostredníctvom rozhodnutí, ktoré prijali medziodvetvové organizácie uznané podľa článkov 157 a 158.

Takéto pravidlá sú úmerné sledovaným cieľom a:

a) nevzťahujú sa na žiadne operácie po prvom uvedení dotknutého výrobku na trh;

b) neumožňujú stanovenie cien, a to ani orientačných či odporúčaných;

…“

Právo Spojeného kráľovstva

5 Zákon z roku 2012 o minimálnej cene alkoholických nápojov v Škótsku [Alcohol (Minimum Pricing) (Scotland) Act 2012, ďalej len „zákon z roku 2012“] upravuje stanovenie MPU, ktorú musí dodržiavať každý držiteľ povolenia vyžadovaného na maloobchodný predaj alkoholických nápojov v Škótsku.

6 Zákon z roku 2012 stanovuje, že škótska vláda určuje MPU reglementačným spôsobom. V tejto súvislosti pripravila škótska vláda návrh dekrétu, konkrétne dekrétu z roku 2013 o minimálnej cene jednotky alkoholu v Škótsku [The Alcohol (Minimum Price per Unit) (Scotland) Order 2013, ďalej len „dekrét o MPU“], na schválenie škótskym parlamentom.

7 Podľa uvedeného dekrétu je MPU stanovená 0,50 britskej libry (GBP) (približne 0,70 eura). Minimálna predajná cena výrobku sa následne určuje uplatnením tohto vzorca: MPU x S x V x 100, kde „MPU“ označuje minimálnu cenu jednotky alkoholu, „S“ označuje obsah alkoholu a „V“ označuje objem alkoholu vyjadrený v litroch.

8 Zákon z roku 2012 stanovuje, že škótska vláda posúdi účinok stanovovania MPU s cieľom predložiť správu parlamentu do piatich rokov nasledujúcich po nadobudnutí účinnosti spornej právnej úpravy. Tento zákon okrem toho stanovuje, že určenie MPU sa ukončí v lehote šiestich rokov od nadobudnutia účinnosti dekrétu o MPU, pokiaľ parlament nerozhodne o zachovaní tohto mechanizmu.

Spor vo veci samej a prejudiciálne otázky

9 Škótsky parlament prijal zákon z roku 2012, ale 29. júna 2012 nadobudli účinnosť len niektoré jeho „formálne časti“. V súlade s uvedeným zákonom škótski ministri prijali dekrét o MPU, ktoré stanovuje MPU na 0,50 GBP (približne 0,70 eura).

10 Dňa 25. júna 2012 škótski ministri na základe smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/34/ES z 22. júna 1998 o postupe pri poskytovaní informácií v oblasti technických noriem a predpisov (Ú. v. ES, L 204, s. 37; Mim. vyd. 13/020, s. 337) doručili Európskej komisii uvedený dekrét. Dňa 25. septembra 2012 Komisia doručila svoje stanovisko, podľa ktorého dotknuté vnútroštátne opatrenie predstavuje množstevné obmedzenie v zmysle článku 34 ZFEÚ, ktoré nemožno odôvodniť na základe článku 36 ZFEÚ.

11 Dňa 19. júla 2012 podali navrhovatelia vo veci samej návrh na začatie súdneho konania s cieľom napadnúť platnosť zákona z roku 2012 a dekrétu o MPU. Keďže v prvostupňovom konaní neuspeli, podali proti tomuto rozhodnutiu odvolanie na Court of Session (Scotland) [Najvyšší občianskoprávny súd (Škótsko)]. Škótski ministri sa zaviazali, že ustanovenia týkajúce sa MPU nenadobudnú pred ukončením uvedeného konania účinnosť.

12 Za týchto okolností Court of Session (Scotland) [Najvyšší občianskoprávny súd (Škótsko)] rozhodol prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru tieto prejudiciálne otázky:

„1. Je pri správnom výklade práva Únie týkajúceho sa spoločnej organizácie trhu s vínom, najmä nariadenia o SOT, dovolené, aby členský štát prijal vnútroštátne opatrenie, ktoré stanovuje minimálnu maloobchodnú cenu vína podľa množstva alkoholu v predávanom výrobku a ktoré sa tak odchyľuje od zásady slobodnej tvorby cien trhovými silami, ktorá je základom trhu s vínom?

2. V prípade, že sa poukazuje na odôvodnenosť vyžadovanú podľa článku 36 ZFEÚ, ak:

   i) členský štát dospel k záveru, že je v záujme ochrany zdravia ľudí účelné zvýšiť pre spotrebiteľov alebo ich časť náklady na spotrebu tovaru, v tomto prípade alkoholických nápojov, a

   ii) ide o výrobok, vo vzťahu ku ktorému môže členský štát slobodne vyrubiť spotrebnú daň alebo iné dane (vrátane daní alebo poplatkov založených na obsahu alebo objeme alkoholu, na hodnote výrobku alebo na kombinácii týchto daňových opatrení),

   je dovolené podľa práva Únie, a ak áno, za akých podmienok, aby členský štát neuplatnil takéto daňové opatrenia zvyšujúce ceny pre spotrebiteľov a prijal namiesto toho legislatívne opatrenia stanovujúce minimálne maloobchodné ceny, ktoré narúšajú obchod a hospodársku súťaž v Únii?

3. Ak má súd členského štátu rozhodnúť, či vnútroštátne legislatívne opatrenie, ktoré predstavuje množstevné obmedzenie obchodu nezlučiteľné s článkom 34 ZFEÚ, môže byť predsa len odôvodnené podľa článku 36 ZFEÚ z dôvodu ochrany ľudského zdravia, musí sa obmedziť len na preskúmanie informácií, dôkazov alebo iných materiálov, ktoré mal zákonodarca k dispozícii a ktoré posudzoval v čase, keď bola právna úprava prijatá? Pokiaľ nie, aké iné obmedzenia sa môžu uplatniť vo vzťahu k právomoci súdu posudzovať všetky materiály alebo dôkazy, ktoré má k dispozícii a ktoré predložili účastníci konania v čase jeho rozhodovania?

4. Ak sa od súdu členského štátu vyžaduje, aby pri výklade a uplatňovaní práva Únie preskúmal tvrdenie vnútroštátnych orgánov, že opatrenie, ktoré inak predstavuje množstevné obmedzenie v zmysle článku 34 ZFEÚ, je odôvodnené, lebo ide o výnimku podľa článku 36 ZFEÚ z dôvodu záujmu ochrany ľudského zdravia, do akej miery sa od tohto súdu požaduje alebo do akej miery je oprávnený, aby si vytvoril na základe dôkazov, ktoré má k dispozícii, objektívny pohľad na účinnosť uvedeného opatrenia vo vzťahu k dosiahnutiu zamýšľaného cieľa, na dostupnosť alternatívnych opatrení, ktoré sú prinajmenšom rovnako účinné, ale narúšajú hospodársku súťaž v Únii v menšom rozsahu, a na všeobecnú proporcionalitu uvedeného opatrenia?

5. Je pri posudzovaní (v kontexte sporu o tom, či je opatrenie odôvodnené z dôvodu ochrany ľudského zdravia podľa článku 36 ZFEÚ) existencie alternatívneho opatrenia, ktoré nenarúša alebo ktoré aspoň narúša obchod a hospodársku súťaž v rámci Únie v menšom rozsahu, legitímne odmietnuť toto alternatívne opatrenie s odôvodnením, že jeho účinky nemusia presne zodpovedať opatreniu spochybnenému na základe článku 34 ZFEÚ, ale môže mať dodatočné prínosy a napĺňať širší a všeobecný cieľ?

6. Do akej miery môže pri posudzovaní, či vnútroštátne opatrenie, vo vzťahu ku ktorému sa pripustilo alebo konštatovalo, že ide o množstevné obmedzenie v zmysle článku 34 ZFEÚ a ktorého odôvodnenosť sa preukazuje podľa článku 36 ZFEÚ, a to najmä pri posudzovaní jeho proporcionality, súd poverený touto úlohou vziať do úvahy svoje posúdenie povahy a rozsahu, v akom opatrenie predstavuje množstevné obmedzenie porušujúce článok 34 ZFEÚ?“

O prejudiciálnych otázkach

O prvej otázke

13 Svojou prvou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa má „ nariadenie o jednotnej SOT“ vykladať v tom zmysle, že bráni takému vnútroštátnemu opatreniu, aké je sporné vo veci samej, ktoré pri maloobchodnom predaji vín stanovuje MPU.

14 Na úvod treba pripomenúť, že v súlade s článkom 40 ods. 2 ZFEÚ môže spoločná organizácia poľnohospodárskych trhov (ďalej len „SOT“) zahŕňať všetky potrebné opatrenia, okrem iného reguláciu cien, a to na dosiahnutie cieľov spoločnej poľnohospodárskej politiky (ďalej len „SPP“) stanovených v článku 39 ZFEÚ.

15 Okrem toho ako uvádza odôvodnenie 3 „nariadenia o jednotnej SOT“, toto nariadenie sleduje zavedenie SOT na všetky poľnohospodárske výrobky uvedené v prílohe I k Zmluve o EÚ a Zmluve o FEÚ, medzi ktoré patrí víno.

16 Žalobcovia vo veci samej sa opierajú o judikatúru Súdneho dvora týkajúcu sa právnej úpravy Európskeho spoločenstva účinnej v osemdesiatych rokoch a upravujúcej vinárenskú SOT, pričom v tejto súvislosti tvrdia, že „nariadenie o jednotnej SOT“ predstavuje úplný systém úpravy spoločného trhu s vínami okrem iného v oblasti cien. Za týchto podmienok členské štáty nemôžu prijať takú vnútroštátnu úpravu, aká je sporná vo veci samej. Predovšetkým zákaz uložiť jednostranné opatrenia stanovujúce maloobchodnú cenu vín, určený členským štátom, výslovne vyplýva z článku 167 ods. 1 písm. b) tohto nariadenia.

17 Treba však konštatovať, ako správne vo svojich písomných pripomienkach uvádza Komisia, že „nariadenie o jednotnej SOT“ neobsahuje ani ustanovenia povoľujúce stanovenie maloobchodných cien vín, či už na vnútroštátnej úrovni alebo na úrovni Únie, ani ustanovenia zakazujúce členským štátom prijať vnútroštátne opatrenia stanovujúce takéto ceny.

18 Článok 167 ods. 1 písm. b) uvedeného nariadenia totiž síce výslovne stanovuje, že producentské členské štáty nemôžu povoliť stanovenie cien, a to ani orientačných či odporúčaných, no je to len v rámci definovania pravidiel uvádzania na trh týkajúcich sa regulácie ponuky, najmä prostredníctvom vykonávania rozhodnutí, ktoré prijali medziodvetvové organizácie na spoločnom trhu s vínom.

19 Členské štáty majú preto stále právomoc prijať určité opatrenia, ktoré nie sú upravené v „nariadení o jednotnej SOT“, s výhradou, že tieto opatrenia nie sú spôsobilé odchýliť sa od uvedeného nariadenia, zasiahnuť doň alebo tvoriť prekážku jeho riadneho fungovania (pozri v tomto zmysle rozsudok Kuipers, C-283/03, EU:C:2005:314, bod 37 a citovanú judikatúru).

20 Pokiaľ ide o stanovenie minimálnej ceny, ako uviedol generálny advokát v bodoch 31 a 37 svojich návrhov, ak neexistuje mechanizmus stanovovania cien, voľné určovanie predajných cien na základne voľnej hospodárskej súťaže je zložkou „nariadenia o jednotnej SOT“ a vyjadrením zásady voľného pohybu tovaru v podmienkach účinnej hospodárskej súťaže.

21 Vo veci samej treba uviesť, že účinkom stanovenia MPU je, že maloobchodná cena miestnych alebo dovážaných vín nebude v žiadnom prípade môcť byť nižšia ako táto záväzná minimálna cena. Takéto opatrenie teda môže narušiť konkurenčné vzťahy tým, že určitým výrobcom alebo dovozcom zabráni získať výhodu z nižších nadobúdacích cien s cieľom ponuky atraktívnejších maloobchodných cien (pozri v tomto zmysle rozsudky Komisia/Francúzsko, C-197/08, EU:C:2010:111, bod 37, a Komisia/Írsko, C-221/08, EU:C:2010:113, bod 40).

22 V tejto súvislosti už Súdny dvor rozhodol, že spoločné organizácie trhu sú založené na zásade otvoreného trhu, na ktorý môže každý výrobca slobodne vstúpiť za podmienok účinnej hospodárskej súťaže (rozsudok Milk Marque a National Farmers' Union, C-137/00, EU:C:2003:429, bod 59, ako aj citovaná judikatúra).

23 Ďalej treba pripomenúť, že jedným z cieľov SPP je zachovanie účinnej hospodárskej súťaže na trhoch s poľnohospodárskymi výrobkami (rozsudok Panellinios Syndesmos Viomichanion Metapoiisis Kapnou, C-373/11, EU:C:2013:567, bod 37), čo sa odrazilo vo viacerých odôvodneniach „nariadenia o jednotnej SOT“, akými sú odôvodnenia 15, 43, 172 a 174.

24 V dôsledku toho treba konštatovať, že vnútroštátna právna úprava sporná vo veci samej, ktoré pri maloobchodnom predaji vín stanovuje MPU, môže narušiť „nariadenie o jednotnej SOT“, keďže takéto opatrenie je v protiklade so zásadou voľného určovania predajných cien poľnohospodárskych výrobkov na základe voľnej hospodárskej súťaže, na ktorej je toto nariadenie založené.

25 Lord Advocate však tvrdí, že uvedené nariadenie nebráni škótskym orgánom prijať opatrenie sporné vo veci samej, keďže toto opatrenie sleduje cieľ ochrany zdravia a života ľudí prostredníctvom boja proti zneužívaniu alkoholu, ktorý „nariadenie o jednotnej SOT“ priamo nesleduje.

26 Treba totiž konštatovať, že zavedenie SOT nebráni členským štátom uplatňovať vnútroštátne pravidlá, ktoré sledujú iný cieľ všeobecného záujmu, ako sú ciele, na ktoré sa vzťahuje táto SOT, aj keď tieto pravidlá môžu mať vplyv na fungovanie spoločného trhu v dotknutom odvetví (pozri rozsudok Hammarsten, C-462/01, EU:C:2003:33, bod 31 a citovanú judikatúru).

27 Za týchto podmienok sa členský štát môže odvolávať na cieľ ochrany zdravia a života ľudí s cieľom odôvodniť také opatrenie, aké je sporné vo veci samej, ktoré narúša systém voľného určovania cien za podmienok účinnej hospodárskej súťaže, na ktorom je založené „nariadenie o jednotnej SOT“.

28 Také obmedzujúce opatrenie, aké upravuje vnútroštátna právna úprava sporná vo veci samej, však musí spĺňať podmienky vyplývajúce z judikatúry Súdneho dvora, pokiaľ ide o jeho proporcionalitu, čiže musí byť vhodné na zabezpečenie uskutočnenia sledovaného cieľa a nemôže zachádzať nad rámec toho, čo je potrebné na jeho dosiahnutie (pozri analogicky rozsudok Berlington Hungary a i., C-98/14, EU:C:2015:386, bod 64), čo bude Súdny dvor skúmať v rámci druhej až šiestej otázky, ktoré sa osobitne týkajú analýzy proporcionality tejto právnej úpravy. Treba uviesť, že v každom prípade treba proporcionalitu skúmať tak, že sa osobitne zohľadnia ciele SPP a riadne fungovanie SOT, čo vyžaduje zvažovanie týchto cieľov a cieľa sledovaného uvedenou právnou úpravou, konkrétne ochrany verejného zdravia.

29 V dôsledku toho treba na prvú otázku odpovedať, že „nariadenie o jednotnej SOT“ sa má vykladať v tom zmysle, že nebráni takému vnútroštátnemu opatreniu, aké je sporné vo veci samej, ktoré pre maloobchodný predaj vín stanovuje MPU, pod podmienkou, že toto opatrenie je skutočne vhodné na zabezpečenie cieľa ochrany zdravia a života ľudí, a že s prihliadnutím na ciele SPP a na riadne fungovanie SOT nezachádza nad rámec toho, čo je potrebné na dosiahnutie uvedeného cieľa ochrany zdravia a života ľudí.

O druhej a piatej otázke

30 Svojou druhou a piatou otázkou, ktoré je vhodné skúmať spoločne, sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa majú články 34 ZFEÚ a 36 ZFEÚ vykladať v tom zmysle, že nebránia tomu, aby si členský štát pri sledovaní cieľa ochrany zdravia a života ľudí prostredníctvom zvýšenia ceny spotreby alkoholu zvolil takú právnu úpravu, aká je sporná vo veci samej, ktorá stanovuje MPU pre maloobchodný predaj alkoholických nápojov a vylučuje opatrenie menej obmedzujúce obchod a hospodársku súťaž v rámci Únie, akým je zvýšenie spotrebných daní, z dôvodu, že posledné uvedené opatrenie môže priniesť dodatočné výhody a spĺňať širší a všeobecnejší cieľ ako opatrenie, ktoré bolo vybrané.

31 Na úvod treba poznamenať, že z ustálenej judikatúry vyplýva, že akékoľvek opatrenie členských štátov, ktoré môže priamo alebo nepriamo, skutočne alebo potenciálne brániť obchodu v rámci Únie, sa má považovať za opatrenie s rovnocenným účinkom ako množstevné obmedzenia v zmysle článku 34 ZFEÚ (pozri najmä rozsudky Dassonville, 8/74, EU:C:1974:82, bod 5, a Juvelta, C-481/12, EU:C:2014:11, bod 16).

32 Ako uviedol generálny advokát v bodoch 59 a 60 svojich návrhov, právna úprava sporná vo veci samej už len z toho dôvodu, že bráni tomu, aby sa nižšia nadobúdacia cena dovážaných výrobkov mohla odraziť na predajnej cene pre spotrebiteľa, môže predstavovať prekážku prístupu alkoholických nápojov legálne uvádzaných na trh v iných členských štátoch, ako je Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, na britský trh, a predstavuje teda opatrenie s rovnocenným účinkom ako množstevné obmedzenie v zmysle článku 34 ZFEÚ (pozri v tomto zmysle rozsudky Komisia/Taliansko, C-110/05, EU:C:2009:66, bod 37; ANETT, C-456/10, EU:C:2012:241, bod 35, a Vilniaus energija, C-423/13, EU:C:2014:2186, bod 48), čo navyše ani vnútroštátny súd, ani žiaden zo subjektov, ktoré podali pripomienky v tejto veci, nepopierajú.

33 Je ustálenou judikatúrou, že opatrenie s rovnocenným účinkom ako množstevné obmedzenie dovozu možno odôvodniť okrem iného dôvodmi ochrany zdravia a života ľudí v zmysle článku 36 ZFEÚ len vtedy, ak je toto opatrenie vhodné na zabezpečenie uskutočnenia sledovaného cieľa a nezachádza nad rámec toho, čo je potrebné na jeho dosiahnutie (pozri v tomto zmysle rozsudok ANETT, C-456/10, EU:C:2012:241, bod 45 a citovanú judikatúru).

34 Pokiaľ ide o cieľ sledovaný vnútroštátnou právnou úpravou spornou vo veci samej, vnútroštátny súd uvádza, že z dôvodovej správy k návrhu zákona z roku 2012 predloženého do škótskeho parlamentu, ako aj z nedávnej štúdie nazvanej „Business and Regulatory Impact Assessment“ vyplýva, že táto právna úprava sleduje dvojaký cieľ, a to cielené zníženie spotreby alkoholu u spotrebiteľov holdujúcich nebezpečnej alebo škodlivej spotrebe, ale aj všeobecné zníženie spotreby alkoholu u obyvateľstva. Lord Advocate na pojednávaní pred Súdnym dvorom potvrdil tento dvojaký cieľ, ktorý tým, že sa vzťahuje na všetko obyvateľstvo, zahŕňa ako cieľovú skupinu, hoci nie prednostne, konzumentov alkoholu, ktorí majú umiernenú spotrebu alkoholu.

35 Treba teda konštatovať, že právna úprava sporná vo veci samej všeobecnejšie sleduje cieľ ochrany zdravia a života ľudí, ktorý je na prvom mieste medzi vecami alebo záujmami chránenými článkom 36 ZFEÚ. V tejto súvislosti prináleží členským štátom, aby v rámci obmedzení stanovených Zmluvou rozhodli o úrovni, na ktorej zamýšľajú zabezpečiť ich ochranu (rozsudok Rosengren a i., C-170/04, EU:C:2007:313, bod 39 a citovaná judikatúra).

36 Pokiaľ ide o vhodnosť tejto právnej úpravy na dosiahnutie tohto cieľa ochrany zdravia a života ľudí, treba poukázať na to, že ako uviedol generálny advokát v bode 127 svojich návrhov, nejaví sa neprimerané usúdiť, že opatrenie, ktoré stanovuje minimálnu predajnú cenu alkoholických nápojov, ktoré obzvlášť sleduje zvýšenie ceny lacných alkoholických nápojov, je vo všeobecnosti vhodné na zníženie spotreby alkoholu a osobitne vhodné na zníženie jeho nebezpečnej alebo škodlivej spotreby, keďže konzumenti holdujúci takejto spotrebe vo veľkej miere nakupujú lacné alkoholické nápoje.

37 Ďalej treba pripomenúť, že obmedzujúce opatrenie možno považovať za vhodné na zabezpečenie uskutočnenia sledovaného cieľa len vtedy, ak skutočne zodpovedá úsiliu dosiahnuť ho konzistentne a systematicky (pozri v tomto zmysle rozsudok Kakavetsos-Fragkopoulos, C-161/09, EU:C:2011:110, bod 42, ako aj analogicky rozsudok Berlington Hungary a i., C-98/14, EU:C:2015:386, bod 64).

38 V tejto súvislosti vyplýva zo spisového materiálu predloženého Súdnemu dvoru, ako aj z pripomienok Lord Advocate a vyjadrení na pojednávaní, že vnútroštátna právna úprava sporná vo veci samej patrí do všeobecnejšej politickej stratégie, ktorá sleduje boj s devastačnými účinkami spôsobenými alkoholom. Stanovenie MPU upravené v tejto právnej úprave totiž predstavuje jedno zo 40 opatrení, ktorých cieľom je konzistentne a systematicky znížiť spotrebu alkoholu u škótskeho obyvateľstva ako celku, bez ohľadu na miesto a spôsoby uvedenej spotreby.

39 Z toho vyplýva, že vnútroštátna právna úprava sporná vo veci samej sa javí vhodná na zabezpečenie cieľa, ktorý sleduje.

40 Pokiaľ ide o otázku, či uvedená vnútroštátna právna úprava nezachádza nad rámec toho, čo je potrebné na účinnú ochranu zdravia a života ľudí, treba pripomenúť, že v tomto prípade treba túto analýzu vykonať, ako bolo pripomenuté v bode 28 tohto rozsudku, z hľadiska cieľov SPP a riadneho fungovania SOT. Vzhľadom na otázku, ktorá sa v tomto prípade skúma, však túto analýzu treba vykonať na základe proporcionality v rámci článku 36 ZFEÚ, a nemožno je teda urobiť oddelene.

41 Okrem iného treba zdôrazniť, že na vnútroštátnu právnu úpravu alebo prax sa nevzťahuje výnimka upravená v článku 36 ZFEÚ, ak zdravie a život ľudí môžu byť chránené rovnako účinným spôsobom prostredníctvom opatrení, ktoré menej obmedzujú obchod v Únii (rozsudok Rosengren a i., C-170/04, EU:C:2007:313, bod 43 a citovaná judikatúra).

42 V tejto súvislosti vnútroštátny súd osobitne odkazuje na daňové opatrenie, akým je zvýšenie daňového zaťaženia alkoholických nápojov, usudzujúc, že by mohlo rovnako účinným spôsobom ako opatrenie stanovenia MPU dosiahnuť cieľ ochrany zdravia a života ľudí, pričom by menej obmedzovalo voľný pohyb tovarov. Subjekty, ktoré predložili pripomienky, sa však v tejto otázke rozchádzajú.

43 V tejto súvislosti je najprv dôležité poznamenať, ako uviedol generálny advokát v bode 143 svojich návrhov, že právo Únie v zásade nebráni zvýšeniu daňového zaťaženia alkoholických nápojov. Členské štáty si zachovávajú dostatočnú mieru voľnej úvahy na to, aby pristúpili k všeobecnému zvýšeniu spotrebných daní najmä na účel sledovania uskutočnenia špecifických cieľov v oblasti verejného zdravia.

44 Ďalej treba konštatovať, že daňová právna úprava predstavuje dôležitý a účinný nástroj boja proti spotrebe alkoholických nápojov a teda ochrany verejného zdravia. Cieľ zabezpečiť, aby boli ceny týchto nápojov stanovené na vysokých úrovniach, možno primerane sledovať zvýšeným daňovým zaťažením týchto nápojov, pričom zvýšenia spotrebných daní sa skôr či neskôr musia prejaviť zvýšením maloobchodných cien bez toho, aby to zasiahlo do slobody stanoviť ceny (pozri analogicky rozsudky Komisia/Grécko, C-216/98, EU:C:2000:571, bod 31, a Komisia/Francúzsko, C-197/08, EU:C:2010:111, bod 52).

45 V tejto súvislosti treba spresniť, že na rozdiel od tvrdenia Lord Advocate okolnosť, že judikatúra citovaná v predchádzajúcom bode sa vzťahuje na tabakové výrobky, nemôže zabrániť jej uplatneniu na vec samu, ktorá sa týka obchodu s alkoholickými nápojmi. V rámci vnútroštátnych opatrení, ktorých cieľom je ochrana zdravia a života ľudí, a nezávisle od osobitostí vlastných každému výrobku, možno totiž zvýšenie cien alkoholických nápojov dosiahnuť podobne, ako je to v prípade tabakových výrobkov, zvýšeným daňovým zaťažením.

46 Daňové opatrenie, ktoré zvyšuje zdanenie alkoholických nápojov, pritom môže menej obmedzovať obchod s týmito výrobkami v rámci Únie ako opatrenie stanovujúce MPU. Ako bolo totiž pripomenuté v bode 21 tohto rozsudku, posledné uvedené opatrenie na rozdiel od zvýšenia daňového zaťaženia uvedených výrobkov silne obmedzuje slobodu hospodárskych subjektov stanoviť si maloobchodnú cenu a v dôsledku toho predstavuje vážnu prekážku prístupu alkoholických nápojov legálne uvádzaných na trh v iných členských štátoch, ako je Spojené kráľovstvo, na britský trh, ako aj voľnej hospodárskej súťaže na tomto trhu.

47 Napokon pokiaľ ide o otázku, či možno vylúčiť daňové opatrenia v prospech prijatia MPU z dôvodu, že daňové opatrenia neumožňujú rovnako účinným spôsobom dosiahnuť sledovaný cieľ, treba zdôrazniť, že sa nezdá, že by okolnosť, že zvýšené daňové zaťaženie alkoholických nápojov spôsobuje zovšeobecnené zvýšenie cien týchto nápojov, ktoré sa dotýka tak konzumentov alkoholu, ktorí majú umiernenú spotrebu alkoholu, ako aj spotrebiteľov holdujúcich nebezpečnej alebo škodlivej spotrebe, viedla z hľadiska dvojakého cieľa sledovaného vnútroštátnou právnou úpravou spornou vo veci samej, pripomenutého v bode 34 tohto rozsudku, k záveru, že uvedené zvýšené daňové zaťaženie má nižšiu účinnosť ako zvolené opatrenie.

48 Práve naopak, ako uviedol generálny advokát v bode 150 svojich návrhov, za takýchto okolností skutočnosť, že opatrenie spočívajúce v zvýšení daňového zaťaženia môže priniesť dodatočné výhody v porovnaní so stanovením MPU tým, že prispeje k uskutočneniu všeobecného cieľa boja proti zneužívaniu alkoholu, nielenže nemôže predstavovať dôvod zamietnutia takéhoto opatrenia, ale v skutočnosti je prvkom odôvodňujúcim skôr voľbu tohto opatrenia ako opatrenia stanovujúceho MPU.

49 Prináleží však vnútroštátnemu súdu, ktorý má ako jediný k dispozícii všetky právne a skutkové podklady charakterizujúce okolnosti spornej veci samej, aby určil, či iné opatrenie, ako je opatrenie upravené vnútroštátnou právnou úpravou spornou vo veci samej, akým je zvýšené daňové zaťaženie alkoholických nápojov, môže chrániť zdravie a život ľudí rovnako účinne ako táto právna úprava, pričom menej obmedzuje obchod s týmito výrobkami v rámci Únie.

50 Z predchádzajúcich úvah vyplýva, že na druhú a piatu otázku treba odpovedať, že články 34 ZFEÚ a 36 ZFEÚ sa majú vykladať v tom zmysle, že bránia tomu, aby si členský štát pri sledovaní cieľa ochrany zdravia a života ľudí prostredníctvom zvýšenia ceny spotreby alkoholu zvolil takú právnu úpravu, aká je sporná vo veci samej, ktorá stanovuje MPU pre maloobchodný predaj alkoholických nápojov a vylučuje opatrenie, akým je zvýšenie spotrebných daní, ktoré môže menej obmedzovať obchod a hospodársku súťaž v rámci Únie. To, či naozaj ide o taký prípad, prináleží preveriť vnútroštátnemu súdu, a to z hľadiska detailnej analýzy všetkých relevantných okolností veci, ktorú prejednáva. Samotná okolnosť, že posledné uvedené opatrenie môže priniesť dodatočné výhody a širšie spĺňať cieľ boja proti zneužívaniu alkoholu, nemôže odôvodniť vylúčenie tohto opatrenia.

O štvrtej a šiestej otázke

51 Svojou štvrtou a šiestou otázkou, ktoré je vhodné skúmať spoločne, sa vnútroštátny súd v podstate pýta, ako sa má vykladať článok 36 ZFEÚ, pokiaľ ide o stupeň intenzity preskúmania proporcionality, ktoré musí tento súd vykonať pri skúmaní vnútroštátnej právnej úpravy z hľadiska odôvodnenia týkajúceho sa ochrany zdravia a života ľudí v zmysle tohto článku.

52 Treba uviesť, že vzhľadom na judikatúru citovanú v bode 35 tohto rozsudku prináleží členským štátom, aby rozhodli o úrovni, na ktorej zamýšľajú zabezpečiť ochranu zdravia a života ľudí v zmysle článku 36 ZFEÚ so súčasným zohľadnením požiadaviek voľného pohybu tovarov v rámci Únie.

53 Pokiaľ zákaz, akým je zákaz vyplývajúci z vnútroštátnej právnej úpravy spornej vo veci samej, predstavuje výnimku zo zásady voľného pohybu tovarov, vnútroštátnym orgánom prináleží preukázať, že uvedená právna úprava zodpovedá zásade proporcionality, to znamená, že je potrebná na dosiahnutie uvádzaného cieľa a že tento cieľ nie je možné dosiahnuť zákazmi alebo obmedzeniami menšieho rozsahu alebo v menšej miere ovplyvňujúcimi obchod v rámci Únie (pozri v tomto zmysle rozsudky rozsudok Franzén, C-189/95, EU:C:1997:504, body 75 a 76, ako aj Rosengren a i., C-170/04, EU:C:2007:313, bod 50).

54 V tejto súvislosti treba k dôvodom, ktoré môže členský štát uviesť, pripojiť primerané dôkazy alebo analýzu spôsobilosti a proporcionality obmedzujúceho opatrenia prijatého týmto členským štátom, ako aj presné údaje, ktoré umožňujú podporu jeho argumentácie (pozri v tomto zmysle rozsudky Lindman, C-42/02, EU:C:2003:613 bod 25; Komisia/Belgicko, C-227/06, EU:C:2008:160, bod 63, a ANETT, C-456/10, EU:C:2012:241, bod 50).

55 Je však dôležité uviesť, že toto dôkazné bremeno nemôže viesť až vyžadovaniu toho, aby vnútroštátne orgány pri prijímaní vnútroštátnej právnej úpravy stanovujúcej opatrenie, akým je MPU, pozitívne preukázali, že žiadne iné mysliteľné opatrenie neumožňuje uskutočniť sledovaný legitímny cieľ za tých istých podmienok (pozri v tomto zmysle rozsudok Komisia/Taliansko, C-110/05, EU:C:2009:66, bod 66).

56 V tomto kontexte prináleží vnútroštátnemu súdu, ktorý má preskúmať zákonnosť dotknutej vnútroštátnej právnej úpravy, aby preveril relevantnosť dôkazných prostriedkov predložených príslušnými vnútroštátnymi orgánmi s cieľom preveriť súlad tejto právnej úpravy so zásadou proporcionality. Na základe týchto dôkazných prostriedkov musí tento súd najmä objektívne skúmať, či dôkazné prostriedky poskytnuté dotknutým členským štátom rozumne umožňujú usúdiť, že zvolené prostriedky sú vhodné na uskutočnenie sledovaných cieľov, ako aj možnosť dosiahnuť tieto ciele opatreniami menej obmedzujúcimi voľný pohyb tovarov.

57 V tomto prípade môže vnútroštátny súd v rámci takéhoto skúmania zohľadniť prípadnú existenciu vedeckej neistoty, pokiaľ ide o konkrétne a skutočné účinky na spotrebu alkoholu, ktoré má opatrenie, akým je MPU, pri dosahovaní sledovaného cieľa. Ako uviedol generálny advokát v bode 85 svojich návrhov, okolnosť, že vnútroštátna právna úprava uvádza, že stanovovanie MPU sa ukončí v lehote šiestich rokov od nadobudnutia účinnosti dekrétu o MPU, pokiaľ škótsky parlament nerozhodne o jej zachovaní, predstavuje prvok, ktorý musí vnútroštátny súd tiež zohľadniť.

58 Tento súd tiež musí posúdiť povahu a rozsah obmedzenia voľného pohybu tovarov vyplývajúceho z opatrenia, akým je MPU, pri jeho porovnávaní s inými možnými opatreniami ovplyvňujúcimi v menšej miere obchod v rámci Únie, ako aj vplyv takéhoto opatrenia na riadne fungovanie SOT, keďže takéto posúdenie je neoddeliteľnou súčasťou skúmania proporcionality.

59 Z predchádzajúcich úvah vyplýva, že článok 36 ZFEÚ sa má vykladať v tom zmysle, že vnútroštátny súd je pri skúmaní vnútroštátnej právnej úpravy z hľadiska odôvodnenia týkajúceho sa ochrany zdravia a života ľudí v zmysle tohto článku povinný objektívne skúmať, či dôkazné prostriedky poskytnuté dotknutým členským štátom rozumne umožňujú usúdiť, že zvolené prostriedky sú vhodné na uskutočnenie sledovaných cieľov, ako aj možnosť dosiahnuť tieto ciele opatreniami menej obmedzujúcimi voľný pohyb tovarov a SOT.

O tretej otázke

60 Svojou treťou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či sa má článok 36 ZFEÚ vykladať v tom zmysle, že preskúmanie proporcionality takého vnútroštátneho opatrenia, aké je sporné vo veci samej, sa obmedzuje len na informácie, dôkazy alebo iný materiál, ktoré mal vnútroštátny zákonodarca k dispozícii pri prijímaní takéhoto opatrenia.

61 Tento súd poukazuje na existujúci nesúlad medzi účastníkmi konania vo veci samej, pokiaľ ide o dátum, ku ktorému sa má posúdiť zákonnosť dotknutého vnútroštátneho opatrenia. Kladie si tak otázku o materiáloch a dôkazných prostriedkoch, ktoré musí skúmať v rámci posúdenia týkajúceho sa odôvodnenia tohto opatrenia z hľadiska článku 36 ZFEÚ, zatiaľ čo v súčasnosti má tento súd k dispozícii nové štúdie, ktoré vnútroštátny zákonodarca pri prijímaní uvedeného opatrenia neskúmal.

62 Hneď na začiatku treba zdôrazniť, že požiadavky práva Únie treba dodržiavať v každom relevantnom čase, či už ide o čas prijatia opatrenia, čas jeho vykonania alebo čas jeho uplatnenia v prejednávanej veci (rozsudok Seymour-Smith a Perez, C-167/97, EU:C:1999:60, bod 45).

63 V tejto veci je dôležité konštatovať, že vnútroštátny súd má skúmať súlad vnútroštátnej právnej úpravy spornej vo veci samej s právom Únie, hoci táto právna úprava nenadobudla účinnosť vo vnútroštátnom právnom poriadku. V dôsledku toho je tento súd povinný posúdiť súlad tejto právnej úpravy s právom Únie k dátumu, ku ktorému rozhoduje.

64 V rámci tohto posúdenia musí vnútroštátny súd zohľadniť všetky relevantné informácie, dôkazné prostriedky alebo iný materiál, o ktorých má vedomosť, za podmienok upravených jeho vnútroštátnym právom. Takéto posúdenie je nutné o to viac v situácii, o akú ide v spore vo veci samej, kde sa zdá, že existuje vedecká neistota, pokiaľ ide o skutočné účinky opatrení upravených vnútroštátnou právnou úpravou, ktorej zákonnosť podlieha preskúmaniu vnútroštátnym súdom.

65 V dôsledku toho treba na tretiu otázku odpovedať, že článok 36 ZFEÚ sa má vykladať v tom zmysle, že preskúmanie proporcionality takého vnútroštátneho opatrenia, aké je sporné vo veci samej, sa neobmedzuje len na informácie, dôkazy alebo iný materiál, ktoré mal vnútroštátny zákonodarca k dispozícii pri prijímaní takéhoto opatrenia. Za takých okolností, aké sú vo veci samej, sa musí preskúmanie súladu uvedeného opatrenia s právom Únie vykonať na základe informácií, dôkazov alebo iného materiálu, ktoré má vnútroštátny súd k dispozícii k dátumu, ku ktorému rozhoduje, za podmienok upravených jeho vnútroštátnym právom.

O trovách

66 Vzhľadom na to, že konanie pred Súdnym dvorom má vo vzťahu k účastníkom konania vo veci samej incidenčný charakter a bolo začaté v súvislosti s prekážkou postupu v konaní pred vnútroštátnym súdom, o trovách konania rozhodne tento vnútroštátny súd. Iné trovy konania, ktoré vznikli v súvislosti s predložením pripomienok Súdnemu dvoru a nie sú trovami uvedených účastníkov konania, nemôžu byť nahradené.

Z týchto dôvodov Súdny dvor (druhá komora) rozhodol takto:

1. **Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1308/2013 zo 17. decembra 2013, ktorým sa vytvára spoločná organizácia trhov s poľnohospodárskymi výrobkami, a ktorým sa zrušujú nariadenia Rady (EHS) č. 922/72, (EHS) č. 234/79, (ES) č. 1037/2001 a (ES) č. 1234/2007, sa má vykladať v tom zmysle, že nebráni takému vnútroštátnemu opatreniu, aké je sporné vo veci samej, ktoré pre maloobchodný predaj vín stanovuje minimálnu cenu jednotky alkoholu, pod podmienkou, že toto opatrenie je skutočne vhodné na zabezpečenie cieľa ochrany zdravia a života ľudí, a že s prihliadnutím na ciele spoločnej poľnohospodárskej politiky a na riadne fungovanie spoločnej organizácie poľnohospodárskych trhov nezachádza nad rámec toho, čo je potrebné na dosiahnutie uvedeného cieľa ochrany zdravia a života ľudí.**

2. **Články 34 ZFEÚ a 36 ZFEÚ sa majú vykladať v tom zmysle, že bránia tomu, aby si členský štát pri sledovaní cieľa ochrany zdravia a života ľudí prostredníctvom zvýšenia ceny spotreby alkoholu zvolil takú právnu úpravu, aká je sporná vo veci samej, ktorá stanovuje minimálnu cenu jednotky alkoholu pre maloobchodný predaj alkoholických nápojov a vylučuje opatrenie, akým je zvýšenie spotrebných daní, ktoré môže menej obmedzovať obchod a hospodársku súťaž v rámci Európskej únie. To, či naozaj ide o taký prípad, prináleží preveriť vnútroštátnemu súdu, a to z hľadiska detailnej analýzy všetkých relevantných okolností veci, ktorú prejednáva. Samotná okolnosť, že posledné uvedené opatrenie môže priniesť dodatočné výhody a širšie spĺňať cieľ boja proti zneužívaniu alkoholu, nemôže odôvodniť vylúčenie tohto opatrenia.**

3. **Článok 36 ZFEÚ sa má vykladať v tom zmysle, že vnútroštátny súd je pri skúmaní vnútroštátnej právnej úpravy z hľadiska odôvodnenia týkajúceho sa ochrany zdravia a života ľudí v zmysle tohto článku povinný objektívne skúmať, či dôkazné prostriedky poskytnuté dotknutým členským štátom rozumne umožňujú usúdiť, že zvolené prostriedky sú vhodné na uskutočnenie sledovaných cieľov, ako aj možnosť dosiahnuť tieto ciele opatreniami menej obmedzujúcimi voľný pohyb tovarov a spoločnú organizáciu poľnohospodárskych trhov.**

4. Článok 36 ZFEÚ sa má vykladať v tom zmysle, že preskúmanie proporcionality takého vnútroštátneho opatrenia, aké je sporné vo veci samej, sa neobmedzuje len na informácie, dôkazy alebo iný materiál, ktoré mal vnútroštátny zákonodarca k dispozícii pri prijímaní takéhoto opatrenia. Za takých okolností, aké sú vo veci samej, sa musí preskúmanie súladu uvedeného opatrenia s právom Únie vykonať na základe informácií, dôkazov alebo iného materiálu, ktoré má vnútroštátny súd k dispozícii k dátumu, ku ktorému rozhoduje, za podmienok upravených jeho vnútroštátnym právom.

Podpisy